ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 2, številka 2-3, april 1999 · ISSN 1408-2969

RAZPRAVE

Nenad Miščević

Uvajanje v intuitivno védenje

Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

Citiranje: Nenad Miščević, »Uvajanje v intuitivno védenje«, *Analiza: časopis za kritično misel* 2, št. 2-3 (1998): 3–15.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Nenad Miščević
Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

UVAJANJE V INTUITIVNO VÉDENJE

Pričujoča razprava je nekakšen uvod v študij o intuiciji. Njena naloga je začrtati področje, razlikovati med različnimi pomeni termina ter morebiti med različnimi vrstami intuicij. Zdi se, da je termin "intuicija" krovna beseda in označuje pestro število stvari. Začeli bomo s primeri in si počasi utrli pot k teoretični opredelitvi.

Ključne besede: epistemologija, intuicije, védenje, miselni poskusi, spoznavanje.

Ena prvih nalog, ki so si jih zastavili zgodnji epistemologi, je bila primerjava različnih izvirov védenja in presoja njihovih ugotovitev. Zaznava in um (*nous*) sta prva takšna opažena tekmeca, ki sta bila dana na presojo že predsokratikom.

V moderni in sodobni filozofiji se je tekmovanje nadaljevalo z enako živahnostjo. Nek poseben izvir védenja (ali posebna družina izvirov) soroden *nousu*, kot so ga pojmovali Grki, epistemologom še nadalje ustvarja probleme. Nanj se pogostoma nanašamo s terminom 'intuicija'. Pričujoča razprava je nekakšen uvod v študij o intuiciji. Njena naloga je začrtati področje, razlikovati med različnimi pomeni termina ter morebiti med različnimi vrstami intuicij.

Zdi se, da je termin 'intuicija' krovna beseda in označuje pestro število stvari, zato bomo začeli s primeri in si počasi utrli pot k teoretični oceni. Znanstveniki pogosto uporabljajo termin 'intuicija' za kreativne prebliske, mnogo ljudi pa ga pojmuje kot občutke ali domnevna 'svarila' kot v primeru: "Imel sem čudno intuicijo, da me ne mara." Takšno pojmovanje bomo tu pustili ob strani.

Primeri intuitivnega uvida

Začeli bomo z uporabo 'intuicije' za uvide, ki jih dobimo s pomočjo zornih 'miselnih poskusov', v katerih je spoznavajoči pozvan, da si predstavlja neko matematično ali fizikalno pomembno situacijo. To ga napelje k temu, da 'vidi' nujne zakonitosti, ki jo vodijo. Preučili bomo to stališče in pustili ob strani gole prebliske, ki jih ne spremljajo občutki

očitnosti. (Slišal sem, da se matematiki ne zanašajo na intuicije, temveč zgolj na dokaze. Bržkone imajo v mislih prebliske; v naši rabi intuicija omogoča uvid v veljavnost dokaza.) Intuicije, izpeljane iz kreativnih miselnih poskusov, so igrale in še igrajo pomembno in zanimivo vlogo v znanosti. Preučimo naslednji primer miselnega poskusa, ki omogoča 'videti' resnico sklepa pri nalogi, ki obravnava težo, ki miruje na ploskvi. Predpostavimo, da je veriga potegnjena preko prizmi podobnemu paru nagnjenih ploskev (brez trenja) z različnim nagibom. Se bo veriga premaknila? Véliki nizozemski fizik Simon Stevin je pritrditev slavno zavrnil in predlagal miselni poskus. Predpostavomo, da verigo sklenemo tako, da ob vznožju dodamo člene. Sklenjena zanka "bi se začela vrteti, če sila teže na levi strani ne bi bila uravnotežena s silo na desni. Potemtakem bi ustvarili mehanizem z neprekinjenim gibanjem, kar pa je domnevno nemogoče."[1] Znameniti primeri iz fizike so še Galilejevi in Einsteinovi poskusi.

Kako se učimo iz takšnih zornih miselnih poskusov? Véliki avstrijski fizik Ernst Mach je na prelomu stoletja predlagal očiten odgovor: zamišljanje tu obnovi izkustvo. To se ujema s splošnim nazorom klasičnega empirizma: individualno zaznavno izkustvo je korenina celotnega védenja. Todas če zamišljanje zgolj obnovi doživljaj, kako nas lahko nauči nečesa novega? In če dodaja nove elemente, kaj potem upravičuje zaupanje, ki ga imajo tako naivni spoznavalci kot tudi mnogi epistemologi do takšnih intuicij? 'Videnje', ki nam ga ponuja, ima domala paradoksno značilnost: po eni strani je situacija spoznavajočemu predstavljena na domala vizualen način; po drugi strani pa spremlja 'videnje' močno prepričanje o nujnosti, ki ga le stežka pridobimo iz 'videnja' samega.

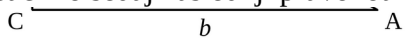
Podobno kot pri fizikalnih primerih dosežemo tudi uvide v teoreme osnovne geometrije s predstavljanjem različnih geometrijskih oblik. Naj navedem primer iz zgodnje razprave o miselnih poskusih, tiste med Machom in Meinongom. Slednji ga uporablja kot osrednji matematični primer. Primer obravnava geometrijsko védenje[2] oziroma natančneje propozicijo o dolžini stranic trikotnika. Vsota (dolžin) dveh stranic trikotnika je nujno večja od tretje stranice. Imenujmo to propozicijo

(T) Vsota (dolžin) dveh stranic trikotnika je večja od tretje stranice.

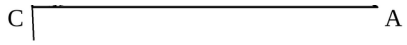
Kako pridemo do (T) in 'nujno (T)'? Meinong obravnava intuitivni 'dokaz', ki se prične z razločevanjem treh vrst primerov. V trikotniku z močno ostrim kotom je očitno, da je stranica, ki stoji nasproti kota, krajša od vsote drugih dveh. Bolj problematični so primeri s pravokotnimi trikotniki in trikotniki s topim kotom.

[1] Omenjeni primer in opis povzemam iz James Brown, *Laboratory*, str. 4.
[2] Erfahrungsgrundlagen Unsers Wissens, p. 69

Preučimo sedaj naslednji pravokotni trikotnik:

Prepričati se morate, da *a+b* ne more biti manjše od *c*. Zamislite si, da si pomagate s šestilom in vzemete A za središče in označite dolžino *b* na hipotenuzi tako, da narišete lok z *a* kot radijem. Potem ponovite postopek, tako da uporabite B za središče in na hipotenuzi označite dolžino stranice *a*.

Razdalja med obema oznakama je očitno vselej pozitivna in se ujema z razliko v dolžini med *a+b* in hipotenuzo.

Ponovite postopek s poljubnim trikotnikom s topim kotom. Bolj kot je kot top, manjša je razdalja med oznakama. Oznaki sovpadeta le takrat, ko je višina trikotnika enaka nič. To končuje miselni poskus.

Upoštevati je treba, da ta nekoliko naivni 'dokaz', ki smo ga uporabili v gornjem primeru, zaradi prevelikega števila pomanjkljivosti po pravilih sodobne matematike ne bi štel kot dokaz.[3]

Vendarle je treba upoštevati, da so takšni zorni dokazi igrali odločilno vlogo pri začetkih geometrije in da igrajo določeno vlogo še danes: vsaj kot didaktična pomagala in hevristični pripomočki. Prav gotovo imajo lastnost *prima facie* očitnosti in navidezne nujnosti. Večina intuicij je namreč takšne vrste, da za dokončno upravičenje potrebuje dodatno gradivo (ostaja pa sporno, kaj je to gradivo; nekateri trdijo, da je to pomanjkanje očitnih protiprimerov, t. i. *defeaterjev*, drugi, da je to notranja koherenca med samimi uvidi, tretji pa trdijo, da je to vsebovano v uspešni empirični teoriji).

Miselni poskus naj bi napravil za intuitivno očitno, da v nobeni predstavljivi situaciji vsota dveh stranic v trikotniku ne bi mogla biti manjša od tretje stranice. Večina ljudi je vsekakor sposobna 'videti', da je temu tako, ter je zato primorana sklepati, da je sodba nujno resnična. Chisholm (1987) proces, ki nas privede do videnja resničnosti obravnavane propozicije, uporabno razdeli na tri stopnje: najprej kopičenje primerkov, potem induktivno sklepanje iz posameznih primerkov k splošni trditvi in na koncu nenaden intuitivni uvid v nujnost trditve. Ponovno smo se soočili z isto uganko: kako lahko z videnjem – četudi bolj eksotične vrste – preidemo do možnosti in nujnosti? Zaradi takšnh ugank so miselni poskusi in iz njih izpeljani uvidi so predstavljali priljubljena temo filozofov že od Platona naprej.

[3] Za ustreznejše razpravljanje o hevristični vrednosti takšnih kvazidokazov glej Marcus Giaquinto (1994), "Epistemology of Visual Thinking in Elementary Real Analysis", *The British Journal for the Philosophy of Science*, v. 3 (1994).

Preusmerimo se sedaj k številom. Morali bi razlikovati med razvitimi in bolj primitivnimi, osnovnimi intuicijami. Tiste najbolj primitivne zadevajo najbolj preproste oblike: najpogosteje se omenja niz črtic ali zarez. Manipuliranje s takšnimi nizi lahko ponazori preproste numerične operacije. Pojasnjuje nam preproste aritmetične resnice ali vsaj njihove uporabljene različice, kot na primer, da tri črtice, dodane k dvema črticama, dajo skupaj pet črtic: pri spoznanju, da je 2 plus 3 enako 5, se Katja lahko sklicuje na preštevanje črtic.

Nizu črtic // dodamo ///, kar skupaj znese /////.

Sestavine takšnih intuicij se zdijo konkretni primeri matematičnih struktur, v tem primeru nizov naravnih števil.

Čeprav profesionalni matematiki na te primitivne primere pogosto gledajo s prezirom, lahko o mnogih resnih filozofskih problemih, ki zadevajo naravo matematike, razpravljamo že s preprostim sklicevanjem nanje. Na primer, za intuitivne aritmetične sodbe se ne zdi, da bi svojo očitnost pridobili z uporabo konkretnih postavk. To je očitno že na najbolj osnovni ravni. Kot je nekoč pojasnil Russel:

“Propozicija 2+2=4 nas zadene kot očitna; in če bi bili primorani dokazati, da 2 ovci + 2 ovci = 4 ovce, bi se oprli na dedukcijo iz 2+2=4.”[4]

Lahko bi se nam zdelo, da so takšne primitivne intuicije nepomembne, in zares sem pogosto slišal reči, da nimajo ’temeljnega’ pomena za sodobno matematiko. Vseeno pa so vsaj zgodovinsko in hevristično pomembne. Poleg tega resni matematiki, kot je Gödel, potrjujejo, da je intuicija vsenavzoča v (profesionalni) matematiki in celo govorijo o odkrivanju nadaljnjih, intuitivno evidentnih aksiomov v teoriji množic. Preproste, osnovne intuicije lahko služijo kot model za razumevanje bolj prefinjenih. (Seveda se vsi matematki ne bi strinjali z njim v pripisovanju očitnega karakterja celo aksiomu izbire, da ne govorimo o hipotezi kontinuuma in aksiomov, ki zadevajo velika kardinalna števila.) Tu imamo sodbi dveh klasikov o matematičnih iznajdbah: Emile Borel: "Intuicije, ki vodijo k odkritjem so bistvenega pomena za matematiko."[5] Poincare: "Z logiko dokazujemo, z intuicijo iznajdemo ... "[6]

To osvetljuje pomembnost razpravljanja o naivnem pozivu k ’videnju’ resnice in nujnosti. Ali gre le za praznoverje, ali je uporaba vizualnih metafor upravičena? Mnogo filozofov je mnenja, da je upravičena, ter to pojasnjujejo s kvazizaznavnim ali celo zaznavnim karakterjem samih intucij. Toda, kako je lahko zamišljanje povezano z videnjem in kako

[4] *Essays in Analysis*, Allen and Unwin, 1973, str. 272.
[5] *Leçons sur la theorie des fonctions*, tretja izdaja, 1928, Gauthier-Villars, Paris, str. 159.
[6] *Science et methode*, str. 137.

lahko razkriva nujnosti?

Preidimo sedaj k navidezno drugačni vrsti uvidov, ki jih številni filozofi prav tako uvrščajo med intuicije. Sklepanje zadeva prehajanja med 'stanji prepričanja'. Nekatera osnovna prehajanja med stanji prepričanja in pravila, ki jih vodijo, se zdijo ljudem prepričljiva, ne da bi bili sposobni navesti razlog čemu tako: pravilo ali prehod se zdi očiten, tj. samoupravičen, zato se spoznavajočemu zdi nemogoče zamisliti si zanj ustrezno alternativo. To pa napravi situacijo podobno tisti v fizikalnih in geometrijskih miselnih poskusih; upoštevajte, da se intuicije tu bolj nanašajo na pravilen postopek kot pa na neko nujno zvezo med stanji stvari. Logične intuicije o pravilih sklepanja niso edine intuicije abstraktne vrste. Ostale abstraktne intuicije se tičejo pomenov in pojmov: nekatere od teh pojmovnih intuicij se zdijo preproste in vsakdanje (a so jih filozofi vseeno podrobno preučevali). Na primer: Janez se jasno zaveda, da beseda 'zajtrk' pomeni jutranji obrok, in to je neka intuicija o pomenu besed ali pa vsebuje popolnoma intelektualen uvid v navidezno abstraktni predmet, v pojem ZAJTRK. Naj omenim še eno izrazito vrsto intuicije, ki ni čisto vsakdanja. Mnogi ljudje – vključno s filozofi – so trdno prepričani, da je za vodo, ker je neke vrste snov, bistvenega pomena njen sestav, ki jo dejansko ima. Prepričanje se nanaša na splošno kategorijo – na SNOV in na lastnost ali vrsto -, na kemično sestavo, ki je domnevno bistvena (esencialna) za vodo, in na načelo, da je sestava bistvena za snovi. (Putnam je predlagal miselni poskus, ki zlahka izvablja omenjeno intuicijo. Zamislite si Zemljo dvojčico z vodi podobno snovjo a z drugačno kemično sestavo, potem pa se vprašajte, ali to snov še vedno smatrate za vodo. Negativni sklep o snovi Zemlje dvojčice se interpretira kot odkritje, da je -glede na naš pojem bistvene lastnosti in snovi – sestava bistvena za snov.) Podobnih prepričanj o drugih stvareh in o tem, kaj je za njih bistveno, je še mnogo (funkcija je bistvena za orodja, notranja struktura je bistvena za živa bitja). Ker predlagajo, da so nekatere lastnosti bistvene za njihove nosilce, jih pogosto imenujemo 'esencialistične intuicije'. Filozofi, še posebno Hilary Putnam, so pokazali, da so te intuicije uporabne in za znanost najbrž nepogrešljive. Naj na kratko opišem, kako so vstopile v znanstveno razmišljanje. Tu je v zelo preprosti obliki opisan način, kako lahko s sklepanjem znotraj znanstvenega pristopa ugotovimo, kaj je bistveno za vodo:

(A) To tukaj je voda.

(B) Voda je neke vrste snov.

(C) Sestava katerekoli vrste snovi je bistvena zanjo.

(D) Sestava vode je H_2O.

(E) Biti H_2O je bistveno za vodo.

Propozicijo (D) je odkrila znanost. (B) in (C) povzemata obči intuiciji. Sklep (E) je torej skupno delo znanosti in intuicij. Mnogi ljudje – vključno s filozofi – so trdno prepričani, da je za vodo, ker je neke vrste snov, bistvena sestava, ki jo dejansko ima. Prepričanje se nanaša na splošno kategorijo – na snov in na lastnost ali vrsta -, na to, da za vodo bistvena kemična sestava, in na načelo, da je sestava bistvena za snovi. To poslednje načelo se mnogim zdi očitno in ga pogosto navajajo kot primer čvrstega intuitivnega prepričanja.

Drug primer, v katerem je abstraktni intuitivni uvid v pomoč znanosti, prihaja iz področja jezikoslovja. Jezikovne intuicije, ki jih imajo ljudje o svojem maternem jeziku, se nanašajo na slovničnost: ne da bili posebej poučeni o nekem posebnem primeru, vemo, da to ni slovnično pravilen stavek slovenščine. Chomsky nam je jezikovne intuicije predstavil kot edino okno v mentalno predstavljene jezike, edine, ki so po njegovem mnenju realni in vredni znanstvene obravnave. Na koncu naj omenim še vrsto intuicij, ki z znanostjo ni povezana. Večina ljudi trdi, da se jasno zavedajo, da je ubijanje nedolžnih žrtev napačno. Takšno jasno zavedanje, kaj je prav in kaj napačno, imenujemo ’moralna intucija’.

Osredotočimo se na prve omenjene, popolnoma kognitivne vrste intuicij. Filozofi so jih preučevali že od Platona naprej, danes pa jih – sicer ne pod vedno istim imenom – preučujejo tudi psihologi. Zato upam, da bomo imeli kaj ponuditi tako znanstvenikom, ki jih zanimajo izviri in opore njihovih lastnih disciplin, kot tudi tistim bralcem, ki jih zanima splošno filozofsko raziskavanje človeškega védenja. Seveda se nadejamo izogniti se najhujšemu: da bi bili nepomembni za znanstveno orientirane bralce in dolgočasni ter površni za tiste s primarno filozofskim interesom. Da bi lahko podali odgovor na naše vprašanje – ali empirična znanost izvira iz emiričnih ali neempiričnih virov – moramo opraviti dolgo pot in precej nadrobno preučiti posamezne vrste intuicij.

Standardne definicije intuicije

Najprej bomo preučili nekatere karakterizacije intucije, ki jih ponuja strokovna literatura. Nekateri filozofi uporabljajo intuicijo v zelo širokem smislu, s tem da poudarjajo le neposrednost vpletenega prepričanja. L. J. Cohen na primer predlaga: "... intuicija, da *p*, je zgolj neposreden in nenaučen nagib, da brez sklepanja ali razvidnosti sodim, da *p*."[7]

Podobno Oxfordov leksikon filozofije, ki ga je napisal S. Blackburn, govori o ’neposrednem zavedanju’ – ali resničnosti propozicije ali pa

[7] Cohen, 1981, str. 318.

nekega predmeta pojmovanja, kot je pojem. Vendar je pomen ’intuicije’ – poleg povezanosti z neposrednostjo – še bolj pogosto povezan z očitnostjo. Prvotni filozofski pomen besede so nekoč uporabljali za primere čistega uvida, ’intuitio’ je preprosto pomenilo ’videnje’. (Beseda izvira iz srednjega veka in so jo uporabljali v optiki, v teorijah o neposrednosti zaznave in v religioznem kontekstu ’videnj Boga’.) Descartes pa je besedi dal sloves tako, da jo je v ’Pravilih’ in ’Razpravi o metodi’ povezal z jasno in razločno spoznavo. Descartes pravi:

"Z intuicijo ne mislim premenljivega pričevanja čutov ali varljive sodbe krivo kombinirajoče imaginacije, marveč pojmovno dojemanje [*conceptum*] čistega in pazljivega uma, dojemanje, ki je tako lahkotno in razločno, da se o tem , kar razumemo, sploh ne da dvomiti; ali če povem isto z drugimi besedami, intuicija je dojemanje čistega in pazljivega uma [*mentis*], rojena v sami luči razuma [*rationis*] in je zanesljivejše od dedukcije same ..." (Descartes, Pravila, 368) slov. prevod iz Descartes 1957, str. 113)

Ostali bomo zvesti tradiciji in termin primarno uporabljali za stanje; tj. prepričanje, ki ustvarja odgovor, povezan z občutkom očitnosti in gotovosti. Naj malce podrobneje razložim. Poudariti moramo, da oseba, ki ima intucijo, ne prihaja do prepričanja z zavestnim sklepanjem, temveč resnico na nek način ’vidi’. Tovrstna stanja imenujemo ’fenomenološko neposredna’. Prvotni pomen termina se nanaša na intuitivno stanje, tj. nagib, da sodimo, da nekaj je zaradi občutka očitnosti in nujnosti, ali pa presojanje samo. Na primer, Katjina presoja, da je 2 plus 3 enako 5, bi lahko bila tako intuitivno presojanje.

Občutek očitnosti spremlja vtis nujnosti. Ko je izzvan, si tisti, ki je prepričan, navadno ne more zamisliti situacije, v kateri bi vsota dveh stvari skupaj s tremi ne znašala pet stvari. Nemožnost, da bi si zamislil situacijo, v kateri ne bi bilo tako, stopi v ospredje, ko se tisti, ki spoznava, sooči z neobičajno izkušnjo. Na primer, štejemo ljudi, ki vstopajo v prazno sobo, tri gospe in dva gospoda. Ne da bi pogledali, sklepamo, da je v prostoru pet ljudi. Vendar, ko pogledamo v sobo, opazimo, da je tam šest ljudi. Običajna reakcija ob tem je "Ušteli smo se" ali "Nekdo je neopazno smuknil notri" in ne "Tokrat pač tri plus dva šteje šest". Naslednji dober primer je nujnost invariantnosti vrstnega reda pri preštevanju. Že malčkom se zdi očitno, da rezultat štetja ne more biti odvisen od vrstnega reda pri preštevanju. Še več, vsakemu odraslemu, ki spoznava, se dozdeva, da pravilo nujno drži. Prav gotovo si je težko predstavljati, kako bi jim bilo, če bi se motili.

Triada *očitnost, občutek nujnosti* in *nezmožnost, da bi si zamislili kakeršnokoli alternativo*, karakterizira običajno introspekcijsko poročilo o

preprostih aritmetičnih prepričanjih. Pogosto se govori o matematični (in logični) prisili, ki spremlja tovrstna prepričanja.

Filozofi so hitro opazili poseben karakter tovrstnih uvidov. Čeprav so v literaturi različne vrste mentalnih dogajanj klasificirane kot intuicije, mi dopustite, da vzamem zgornji primer za paradigmo in uporabim termin 'intuicija' v popolnoma opisnem smislu – za prepričanje, ki ustvarja odgovor, ki je fenomenološko

a) neposreden,

b) sočasen z občutkom očitnosti in gotovosti.

Odgovor je najpogosteje opisan z domala zaznavnimi termini. Na primer, Michael Ayer opisuje intuicijo nujnosti na naslednji način:

"... zaznavanje nujnosti je nekaj takega kot videnje, toda bolj je podobno običajnim primerom inteligentnega pojmovanja pomena tega, kar vidimo, kot na primer, da si predstavljamo, kako ta (dejanska ali narisana) oprema deluje."[8]

V nadaljevanju moramo predstaviti nekaj razlik, ki se tičejo številnih uporab besede 'intuicija'. Menili smo, da se primarno nanaša na kognitivna stanja (kot je 'videnje', da neka propozicija drži). Prav tako označuje tudi vsebino intuitivne sodbe (Na primer: "John ima čudno intuicijo, da je jesti rastline moralno napačno.") Razen tega so filozofi celo predpostavili, da obstaja zmožnost za intuicije in so tako razširili uporabo termina, tako da so z njim pokrili tudi zmožnost. Tako ima termin 'intuicija' najmanj tri pomene:

1) intuiticija kot stanje; tj. bodisi nagnjenje k presojanju, da *p* (z občutkom očitnosti in nujnosti), bodisi presojanje samo,

2) intuicija kot vsebina, tj. presojena propozicija, da *p*.

3) intuicija kot zmožnost, tj. hipotetična zmožnost, ki oblikuje in podaja osnovo za intuicijo kot stanje.

Tem standardnim pomenom dodamo še proces oblikovanja intuicije, kar običajno opišemo kot 'intuiciranje, da *p*'. (V nadaljevanju bom pojem uporabljal tako, da bo iz konteksta razvidno, v katerem pomenu je uporabljen. Ob tem je potrebno opozoriti, da trije pomeni intuicije ne pomenijo treh 'vrst' intucij; označujejo različne stvari in ne tri vrste širšega rodu.) Razlika med stanji in vsebinami nam pomaga razjasniti sorodno in pomembno razlikovanje med gotovostjo – kvaliteto psihološkega stanja – in nujnostjo, ki je značilnost same vsebine. Na primer, matematična intuitivna stanja predstavljajo občutek gotovosti,

[8] Ayer, 1991:299

medtem ko je za njihove vsebine značilno, da se pojavljajo kot nujne.

Klasifikacija intuicij

Preidimo sedaj k vidiku klasifikacije intuicij (v vseh treh smislih: kot stanja, vsebine in zmožnosti). Vzemimo matematično intuicijo (kot stanje, kot vsebino in kot zmožnost) in jezikovno intuicijo (kot stanje, kot vsebino in kot zmožnost). Kaj imata skupnega? Ali je zmožnost intuicije enotna – tako da podpira matematično, logično in moralno védenje – ali pa obstaja več različnih in samo na daleč povezanih zmožnosti? Koliko se intuicije, ki jih imamo ljudje, razlikujejo? Najprej poglejmo intuicije, ki smo jih pravkar navedli. Tu je intuicija definirana pretežno negativno kot vsako nagibanje k formiranju prepričanj na neposredovan in nečutni način, kar pa ne pove ničesar o enotnosti intuicij. Poglejmo nekaj vrst intuicij, na primer geometrijsko, jezikovno in moralno intuicijo, za katere se zdi, da si nekatere pomembne značilnosti – očitnost in občutek gotovosti – delijo, v drugih potezah pa si nasprotujejo. Vendar moralna gotovost ni isto kot geometrijska gotovost. Prav tako se razlikuje fenomenologija: geometrijske intuicije se zdijo skoraj zaznavne, moralne pa ne. Tudi če postavimo moralno intuicijo na stran in obravnavamo zgolj bolj čisto kognitivne, 'hladnejše' intuicije, se nam le-te kažejo kot precej raznolike.

Ali lahko skupni značilnosti, tj. očitnost in prepričljivost, odtehtata različnost? Mnogi racionalisti so imeli naslednje razloge za predpostavko, da je intuicija enotna kognitivna vrsta: težili so k temu, da bi videli objekte intuicije kot platonistične entitete, ki so postavljene pred človeškim umskim očesom. Tak pogled seveda uvršča vso raznolikost v objekte same – ti so kakor različne slike, ki visijo na stenah iste galerije – in s tem vključuje predpostavko, da je zmožnost njihove obravnave – umski uvid – enotna. Vendar se je že Platon zavedal problemov, ki jih povzroči umski uvid: na nekem mestu[9] primerja stvari in kvalitete, ki si jih lahko predstavljamo z moralnimi kvalitetami – pravičnost in dobro obnašanje –, ki pa jih lahko vidimo le s težavo. Drugje[10] primerja stvari, ki jih lahko dojamemo preko podobnosti, in stvari, ki jih lahko razumevamo samo z logosom. Posrednik med obema je Lepota, vrednost, ki jo lahko opazujemo na kvazivizualen način. Eden od odličnih komentatorjev[11] domneva, da je Platon vzel vizualno podprte intuicije za svojo paradigmo intuitivnega dojemanja Idej ter je šele kasneje opazil, da enotne teorije ni mogoče imeti.

Dostopnost in pomembnost fizikalnih in jezikovnih intuicij povzročata

[9] *Phaedrus*, 250b
[10] *Politicus*, 285d
[11] njegovemu članku (Hare 1964: 76) dolgujem te reference

resne težave filozofu, ki sledi Platonu v tej točki. Težko je namreč trditi, da so vse domnevne intuicije verodostojne, polnokrvne postavke iz platonističnega kraljestva, ki se ločijo od zgolj trdnih dozdevkov, ki jim pripisujemo empirični izvor. Nekateri platonisti so zavzeli junaško stališče in dokazovali, da so fizikalne in jezikovne intuicije tudi nenaravne platonistične intelektualne zaznave. (Tako stališče sta pri obravnavi miselnih poskusov zavzela Meinong in James R. Brown, na področju jezikoslovja pa J. Katz.) Trditev je *prima facie* neverjetna, če vzamemo v obzir dejstvo, da se veliko jezikovnih intuicij nanaša na pravila nekega določenega narečja, ki se ga v veliki meri naučimo na neplatoničen način. (Nekaj pravil je lahko univerzalnih, jasno pa je, da niso univerzalna vsa pravila.) Druga možnost je, da platonist poskuša izločiti nevarno vrsto ali vrste, tako da trdi, da to niso prave intuicije. Takšni platonisti priznavajo samo domnevno ultrazanesljive intuicije. Pomemben sodoben pisec o intuitivnem védenju, G. Bealer, fizikalnih dozdevkov ne šteje med intuicije. Prva težava takega pristopa je v tem, da sta ti dve vrsti osrednji in ključnega pomena pri upravičevanju intuicij, še posebno ko jim dajemo znanstveno kredibilnost. To sta dve muhasti zvezdi med intuicijami kot vrstami; vrzimo ju ven in bolj krepostni, toda manj popularni igralci ne bodo nikoli zapolnili epistemološke blagajne tako dobro kot izgnana dvojica. Druga težava pa izhaja iz fenomenološke podobnosti med vsemi vrstami intuicij – fizikalnimi, jezikovnimi, matematičnimi in logičnimi – ter bolj očiten naravni in vsakdanji izvor fizikalnih in jezikovnih intuicij. Še več, celo tiste trdne zmožnosti – moralne, semantične, logične, aritmetične in geometrijske – ustvarjajo s svojo očitno raznoličnostjo nerešljiv problem za advokate umskega uvida. Ob soočenju z različnostjo celo čisto spoznavnih intuicij je veliko raziskovalcev – čeprav niso vsi povezani s splošnimi unitarističnimi postavkami – poskusilo te intuicije reducirati na manjše število vrst. Vendar splošni vidik redukcije, ki se ne bi ustavil pri površnih unitarističnih napovedih, ni bil predmet razprav. Nasprotno, delne in bolj tehnične redukcije, ki zadevajo vsebine intuicij – redukcija aritmetike na logiko ali na prostorske intuicije, redukcija logike na pomene logičnih konstant ali na formalna pravila manipuliranja –, so bile med osrednjimi na svojih področjih. Vendar se predlagane redukcije niso nanašale na spoznavne naloge, ampak na abstraktne vsebine same. Na primer, običajni poskusi redukcije aritmetike na logiko so pustili vprašanje, ali se naš um z obema ukvarja na isti način, odprto: lahko se tičejo istih abstraktnih vsebin, vendar morajo biti kognitivno popolnoma ločeni (splošno znanje na eni strani ter hitri in zaprti aritmetični modul na drugi). Takšno ločevanje bi ponazorilo, zakaj je logicizem dejansko kasno in zapleteno odkritje.

Glede na takšno situacijo moramo biti previdni. Začasno bomo postavili

vprašanje redukcije na stran in dali prednost obravnavi omejenega števila vrst. Ugledane z nepristranskim očesom se nam različne vrste, ki smo jih navedli zgoraj, zdijo povezane skupaj s precej krhkimi vezmi. Na primer: za predstavno intuicijo se nam dozdeva, da spada skupaj bolj z domišljijo (imaginacijo) in zaznavanjem kot pa z logičnimi intuicijami; po drugi strani pa se za pojmovne intuicije zdi, da zadevajo načine, na katere ljudje organizirajo svoje mišljenje. Če se izkaže, da imajo naše razvrstitve dejanske korenine v človeškem spoznavnem aparatu, jih moramo obravnavati bolj resno. Da bi to prikazali bolj sistematično, navajamo tri korake, ki jih moramo narediti:

(a) uvrsti *intuicije kot vsebine*, ki so podobne glede na domeno, v večje (kandidate) *vsebine kot vrste*, in uvrsti skupino *intuicije kot stanja*, ki jih podpirajo, v večja *stanja kot vrste* (na primer: intuicije o številih ali tiste o fiziki ali o kompoziciji stvari);

(b) prevzemi, da je dano stanje kot vrsta (na primer: jezikovne intuicije) proizvedeno z eno samo vrsto zmožnosti, dokler o nasprotnem ni močnih dokazov;

(c) poišči niz osnovnih značilnosti, ki bi jih hipotetični vrsti – stanje kot vrsta in zmožnost kot vrsta – lahko imeli (na primer: osnovne poteze stanj, ki imajo jezikovno intuicijo in hipotetično jezikovno zmožnost).

Ta nasvet je metodološka zdrava pamet. Uporabimo ga in primerjajmo skupini intuicij, ki smo srečali doslej. Na eno stran bomo postavili abstraktne intuicije, ki so bodisi postopkovne – te zadevajo pravila sklepanja – bodisi nepostopkovne, pojmovne narave - te se tičejo določenih (nepostopkovnih) pojmov, kot so ZAJTRK, SNOV in podobno. Vzemimo še geometrijske intuicije, ki jih pridobimo z diagramom, na primer intuicije o trikotnikih in kvadratih, s katerimi se srečamo v osnovnošolski geometriji; te se zdijo bolj zorne ali kvazizaznavne. Ko Platon govori o matematikih, opiše njihovo delo kot poskus videti matematične objekte – trikotnike, kvadrate itd. – "s svojim umom"[12], in zdi se, da ima prav. To je naša druga skupina. Takšne intuicije kakor da prikličejo umske slike (trikotnikov in kvadratov) in so malodane vizualni uvidi, pridobljeni iz opazovanja konkretnih stvari. Kant je takšne intuicije imenoval "Anschaung", za geometrijo pa je trdil, da izhaja iz našega uvida v čisto formo prostora. Drugi avtorji trdijo, da obstajajo intuicije, ki so bolj konkretne in ne obravnavajo le takšnih "čistih form"", temveč se lahko sklicujejo na določene predmete. (Spomnimo se Katje, našega naivnega subjekta, ki s sklicevanjem na preštevanje črtic pride do védenja, da je 2 plus 3 enako 5.)

[12] Rep. 510d

Postavimo sedaj na eno stran intuicije, ki se tičejo vrednot. Nekateri jih imajo za čisto intelektualne, drugi pa predlagajo posebno kategorijo, povezano s čustvi in motiviranostjo za delovanje. Sam se bolj nagibam k drugi možnosti, toda o tem tu ne bom govoril.

Osredotočimo se zato na tiste intuicije, ki so bistvene za iskanje védenja, in jih razdelimo na sledeč način:

Zorne intuicije imajo prostorske (ali prostorskim podobne) kvalitete. Če uporabim Kantov termin, so *anschaulich*. Pomembne tovrstne intuicije so geometrijske, ki vključujejo vizualizacijo oblik. Čisto intelektualne intuicije zadevajo pojme. Nekatere od njih se osredotočajo predvsem na operacije in postopke (npr. intuicije o seštevanju ali intuicije, ki zadevajo logične operacije), druge pa imajo opravka z neoperacijskimi pojmi, kot sta VODA ali SUBSTANCA.

Intuicije so izredno pomemben vir spoznanja. Nekateri filozofi – radikalni racionalisti kot Platon, Aristotel in Descartes – so trdili, da je edino znanje, ki ga ljudje posedujejo, intuitivno znanje. Toda tudi če ne gremo tako daleč, moramo priznati, da je veliko pomembnih področij raziskovanja v osnovi pokritih z intuicijami. Vzemimo logiko. Ljudje mislijo logično – vsaj do neke mere –, ne da bi jim predstavili kakršnakoli prepričanja o logiki. Vedno, kadar so izzvani, odgovorijo s sklicevanjem na to, kar se jim zdi očitno logično, tj. glede na njihove intuicije o logičnosti. Brez takega sklicevanja bi bilo njihovo mišljenje slepo, podobno refleksu in najbrž nedostopno za kritiko.

Zaradi svoje pomembnosti so intuicije vir nenehnih epistemoloških skrbi. Od kod intuicije prihajajo in kako naj jih upravičimo, sta značilna problema, ki vznemirjata filozofe – od Platona preko Kanta in Husserla – vse do naših sodobnikov, kot sta Parsons in Bonjour. Ta vprašanja bomo morali pustiti za naslednjo priložnost.

prevedli Hawlina, Pečovnik & Jereb

AN INTRODUCTION TO THE STUDY OF INTUITION

This paper is an introduction to the study of intuition, delineating the domain, and distinguishing various meanings of the term, and possibly various kinds of intuitions. The term “intuition” seems to be an umbrella word standing for a motley of very different things. We’ll start with examples and work our way slowly towards a theoretical account.

Keywords: epistemology, intuitions, knowledge, thought experiments, cognition.